

Фетісова О.С.¹

Своєрідність поєднання реального та інфернального простору в романі М. Гримич
«Ти чуєш, Марго?..»

¹ Фетісова Олена Сергіївна, асистент кафедри загальноосвітніх та фундаментальних дисциплін
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню роману Марини Гримич «Ти чуєш, Марго?..». Предметом аналізу є особливості художнього простору, зокрема його поділ на реальний та інфернальний. У постмодерній літературі використання нетипового простору є засобом усвідомлення складності життя людини, її самотності та абсурдності. У романі М. Гримич відбувається подорож героїв як у реальному світі, так і у вигаданому. Реальний простір представлений у романі київською квартирою героїні, її офісом, садибою у Львові, українськими селами. Ці локації періодично змінюються інферальною землею Обретеною, де знаходиться царство жінок. Ірреальний простір М. Гримич характеризується відсутністю часу та химерності подій, які там відбуваються. Він виглядає як ідеальне пасторальне містечко, влаштоване згідно задуму королеви Марго. Потрапити до інферального світу можна, пройшовши своєрідний лабіринт, образ якого є архетипним. Рух вниз, яким часто супроводжується перехід до інферального світу, на нашу думку, нагадує подорож у міфологічне підземне царство, яке пов'язувалося зі світом духів, потойбічним царством Наві. Подорож у такий світ обов'язково супроводжується зміною особистості героя. Наскрізним в романі є архетип дому. У реальному світі він набуває вигляду квартири Марго, а в інферальному перетворюється на ціле королівство, де вона править. Авторка створює модель «жіночого» всесвіту, де жінка домінує над чоловіком та забезпечена свободою особистості. Художня дійсність роману «Ти чуєш, Марго?..» набуває ознак химерності, знищуючи межу між реальним та інферальним. Саме тому герої змушені сумніватися у справжності реального світу та тікати до інферального простору. Міфологічний образ козака-характерника стає домінуючим у химерному світі роману. Він набуває традиційних для нього фольклорних рис, проте авторка інтерпретує його не як втілення воїна, а як образ ідеального захисника головної героїні. Побудова інферального простору в романі М. Гримич є моделлю для створення реального сімейного світу для героїв твору.

Ключові слова: роман, міфологема, хронотоп, реальний та інфернальний простір, архетип.

Міф як витвір народної віри досить своєрідно інтерпретує час і простір, тому закономірно, що літературні твори, які так чи інакше використовують міфологічні мотиви, можуть мати специфічний хронотоп. Просторово-часові відношення в текстах міфів та в літературних творах різних часів вивчалися Д.С. Лихачовим, В.Я. Проппом, М.І. Стеблін-Каменським, В.Б. Шкловським, М.М. Бахтіним та іншими дослідниками. Враховуючи це, поняття простору можна інтерпретувати з двох точок зору. По-перше, це сам текст художнього твору. По-друге, це, як зазначає Н. Новикова «просторово-часові відношення в авторській моделі світу» [5, 62]. Створення своєрідного простору в творах постмодерної літератури стає засобом усвідомлення складності людського життя, його проблем та законів, а також занурення у внутрішній світ жінки з метою усвідомлення причин абсурдності її буття та приреченості на самотність.

Яскравий приклад побудови такого своєрідного простору – роман М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..», в якому події відбуваються як в реальному, так і в інферальному просторі. Отже, метою нашої розвідки є дослідження взаємодії реального на нереального світів на прикладі згаданого. Творчість авторки роману під різними кутами зору досліджували Г. Авксентьева, О. Ставнича, Н. Павлюк, Г.-П. Рижкова, проте

характеристика просторових відношень в її творах залишалася дещо на маргінесах літературознавчих розвідок, що визначає актуальність нашого дослідження.

Структура роману «Ти чуєш, Марго?..» М. Гримич є складною і багатокомпонентною. Роман складається з двох частин, що не мають власних назв, та епілогу, в якому описується подальша доля героїв. Основне фабульне навантаження припадає на постійні подорожі героїв роману: вони мандрують Україною, виконуючи соціологічне опитування, й одночасно переміщуються із реального світу в світ фантастичний, де вони перетворюються на інших особистостей.

У просторі роману М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..» одночасно існує реальний та інферальний світ. Хронотоп реального, звичного для читача світу виглядає як сучасні Київ, Львів, села на Полтавщині та в Галичині. Основна дія відбувається в звичних для читача місцях: квартира головної героїні, її робочий офіс, хата в селі на Полтавщині, маєток у Львові тощо. І якщо в реальному просторі головна героїня на ім'я Маргарита змальована як нещасна жінка, що невдоволена своєю зовнішністю, родиною, роботою та побутовими проблемами («Її все дратувало навколо. Водночас вона заздрила всім і всьому на світі» [2, 5]), то в інферальному світі вона перетворюється на королеву жіночого царства, яка

виголошує безкомпромісні феміністично налаштовані промови.

Інфернальний простір – це фантастичне місце, назване в романі земля Обретена, а Марго – його королева. Потрапляючи з реального світу до ірреального, герої неодноразово наголошують на тому, що знаходяться «на тому світі» [2, 21], «тут немає часу» [2, 24], «ми в безчассі» [2, 24]. Вичерпну відповідь щодо належності інфернального світу до певного проміжку людської історії дає головна героїня: «судячи з того, де ми були, то це скидається не на історичні часи, а на ірреальність» [2, 50]. Герої потрапляють в умовний час, тому можуть бути свідками подій доби козаччини чи 30-х років ХХ століття. Інфернальний світ виглядає як ідеальне пасторальне містечко, влаштоване згідно задуму королеви Марго: «Ахмет вивів їх на вулицю, що, очевидно, становила зовнішнє коло у плані Обертениці, і повів їх вулицею у напрямі проти годинникової стрілки. Було дуже дивно: наче вони топчуться на місці, а назустріч їм напливають будинки. Вірніше, рухалися лише огорожі, великі кам'яні огорожі, за якими не було видно будинків. Але Марго собі добре уявляла, що було за огорожами: дворик з вимурованим долом, з фонтанчиком і гарним квітничком, кам'яні хатки з балкончиками, також обсадженими квітками, і тихі акуратні господині в довгих «рябих» ситцевих спідницях, білосніжних сорочках і фартушках з нагрудниками. Фартушки були різні і вказували на характер господині: картаті «шотландки», з яскравими рожами, в дрібний чи великий горошок, у маленькі квіточки, однотонні...» [2, 192]. Потрапити до інфернального світу можна, пройшовши своєрідний лабіринт, образ якого є архетипним. Він може виглядати як заплутані коридори у підвалі офісу чи систему вулиць за високими стінами міста, які слід проходити проти годинникової стрілки.

Лабіринт – це один з найбільш популярних локусів у міфології. Там він є символом смерті та відродження. Він захищає сакральне, обмежуючи доступ до нього. Це місце уособлює зону переходу між двома світами, а сам лабіринт є символічними воротами. Подолання таких «ворот» може вважатися вдало пройденою ініціацією. В романі «Ти чуєш, Марго?..» потрапити в інфернальний світ часто можна рухаючись вниз. Так, герої мандрують підвалом київської будівлі, спускаються ліфтом, падають з горища прямо у погреб. В результаті вони опиняються в нереальному світі, переживаючи при цьому трансформацію особистості. Характерно, що підземне царство в слов'янській міфології пов'язувалося зі світом духів, потойбічним царством Наві.

На початку твору головна героїня – Марго – заклопотана та втомлена жінка, чиє реальне життя зводиться до постійного кола побутових труднощів: «Прибирання, миття посуду, готування сніданку, замішування тіста, прання білизни, мугикання і філософські роздуми завжди проходили одночасно» [2, 37]. Вона має чоловіка й трьох синів, проте вони не приносять їй щастя та морального задоволення, тому часто нагороджуються епітетом «три п'явки» [2, 3]. Марго працює в київській фірмі «Розкажи мені, любиш ти чи ні?», яка спеціалізувалася на соціологічних дослідженнях. Ситуація змінюється після появи нового колеги Маргарити – чоловіка на ім'я Андибер. Сама Маргарита відзначає, що новий знайомий є тезкою героя народної думи «Хвесько Ганжа Андибер». Герой роману «Ти чуєш, Марго?..» має зовнішність, подібну до традиційного фольклорного зображення козака, а походження рубця на плечі він пояснює пораненням яничарською шаблею. Ось чому в інфернальному просторі Андибер постає в образі полоненого козака, якого купує на невільничому ринку королева Марго.

Колеги Маргарити, які потрапляють до іншої реальності, теж не знайшли щастя в реальному світі. В інфернальному просторі вони так само змінюють свою особистість. Григорій на прізвище Камікадзе, шеф компанії «Розкажи мені, любиш ти чи ні?», стає кмітливим хазяїном каравану на ім'я Ахмет; Сидоренко «змінює стат'ю», перетворюючись на Матінку Ісидору; Светка – на біснувату, що проголошує богохульні промови; Леська стає інженером Дебоскетом, який вивчав печери Київської Лаври в середині ХVIII століття; водій Вася – чукчею, якого продають до гарему королеви.

Не зважаючи на велику кількість локацій, в яких розгортається сюжет твору, наскрізним є образ дому, який в романі «Ти чуєш, Марго?..» ми розглядаємо як архетип. У світовій культурі поняття «дім» є символом щастя, добробуту, спокою, захищеності. На противагу чужому, «іншому» світу, дім є уособленням внутрішнього світу, стабільності та впевненості. За словами Г. Авксентьевої та Н. Павлюк, «дім – це синтетичний архетип, який зазнав певної еволюції. У фольклорних творах і в художній літературі його наділяли різними смисловими значеннями: хата, земля, Батьківщина» [1, 5]. Дім як архетип, який вкоренився в творчості українських письменників, «концентрує в собі все розмаїття значень, пов'язаних із сімейним життям, подружнім коханням, любов'ю батьків до дітей та дітей до батьків, спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових виявах за стінами, що бережуть родинне тепло» [4]. Слідуючи цьому

правилу, героїня роману «Ти чуєш, Марго?..» намагається створити ідеальну родину, проте не знаходить порозуміння. Вона змушена терпіти справжні тортури та відчувати себе загубленою, тікаючи від негараздів у паралельний світ, де її люблять і називають королевою. Г. Авксентьєва та Н. Павлюк твердять, що «роздвоєність свідомості Марго та бажання жити паралельним життям свідчить не тільки про загубленість, але й про прагнення героїні до свободи як форми автентичного існування особистості, збереження власної екзистенції у протистоянні абсурдному світові» [1, 8].

Звичайне побутове прибирання викликає в героїні асоціації з «приведенням світового хаосу в світовий порядок. А це є власне творення світу». На думку Марго, світ поділено на чоловічий та жіночий, причому їй доводиться жити «сімейним чоловічим світом» [2, 38], який вона називає «несправжнім, тимчасовим і штучним» [2, 31]. Не знаходячи в собі сили стерпіти це, вона буде ірреальне королівство, де виступає правителькою жіночого царства. Земля Обретена влаштована так, як цього забажала Марго: «Біля кожної хвіртки стояла карликова корівка, схожа на поні, проте з вим'ям, як у звичайної корови. Це також була гордість Марго, привезена з диких африканських саван» [2, 192]; «перед ними виросла церква з куполом, схожим на мечеть. Замість мінарету був дзвін. Ой, як довго довелося Марго толерувати різновірців» [2, 192]; «Першим законом, який Марго прийняла, був закон про білі блузи й ідеально чисті клозети» [2, 193]. Інfernальний світ королеви Марго побудований на принципах домінування жінок над чоловіками, яких вона називає плем'ям «недолугих, слабкодушких істот, які об'єдналися між собою від свого безсилля» [2, 31]. Така категорична позиція пояснюється в діалозі з Ахметом, постачальником для її чоловічого гарему: «Так і знай, Ахмете! Поки на твоїй землі діятиме закон приниження жінок, на моїй пануватиме закон приниження чоловіків» [2, 109]. Таким чином, «політика» королеви Марго – це шлях помсти за побутове приниження жінки. Героїня М. Гримич вважає гарем гіршим за тюрму, але найбільше вона боїться «сімейного рабства» [2, 139], в якому фактично перебуває Марго в реальному просторі. Отже, М. Гримич в романі «Ти чуєш, Марго?..» створює модель «жіночого» всесвіту, який забезпечує свободу для особистості жінки, гармонію з оточуючим світом та можливістю реалізувати себе. Залишаючись на якийсь час без можливості подорожувати в своє королівство, Марго сумує, та впадає в депресію: «В неї відібрали щось сокровенне, її потаємне «я», її паралельне життя» [2, 53].

Героїня розмірковує над роздвоєністю свого життя та постійними подорожами до інfernального простору: «Однак котре із цих життів є реальнішим? Хто дасть гарантію, що треба віддавати перевагу саме цьому життю тільки через те, що в ньому перебуваєш більше, ніж у тому?» [2, 137]. Її роздуми підкріплені поступовим проникненням фантастичного світу у повсякденне життя. Наприклад, колеги Марго іноді називають один одного «інfernальними» іменами чи жартують з цього приводу. Вони постійно стикаються з потойбічними істотами, які цілком природно почувають себе в реаліях українського життя. Так, козак Стефко Немічний, якого за легендою «турки підвісили за те, що він пив горілку вдень у Рамазан» [2, 92], представляється помічником американського роботодавця й згадує, що в нього «ребро болить» [2, 126]; Хведір Полохливець, «що втік з поля бою і, осоромлений, замурував себе» [2, 27], вказує героям дорогу в підземеллі; привид графині Цигельдорф щодня готує смачний сніданок у львівському маєтку та веде філософські бесіди з Маргаритою; примарна баба Оляна накриває стіл у старій хаті на Полтавщині, де колись жила та підбадьорює засмучену Марго: «Не журися, дочко, довірся своєму серцю» [2, 108]; шеф розповідає про песиголовців, які можуть заподіяти шкоду людині, та про Блуд, який змушує людину блукати місцевістю; Льоля – про привид голої дівчини, який заговорив до неї. Отже, художня дійсність роману «Ти чуєш, Марго?..» набуває ознак химерності, знищуючи межу між реальним та інfernальним. Саме це змушує головну героїню задавати риторичні питання «Може, ми справді одні в цілому світі? Ви думаєте, що там, нагорі, є люди?» [2, 97], «Цікаво, а що тепер діється на тому світі? Чи він ще існує взагалі?» [2, 98]. Роздуми Марго про нереальність того, що її оточує, поступово починають нагадувати речитативний народний ліро-епос, а згодом переходять у цитування дум про турецьку неволю: «Ой, то не сиза орлиця заклекотала, то бідна невольниця в темниці заплакала: "Я же мені ся турецька-бусурманська катюрга набридла... Кайдани-залізо ноги повривало, біле моє тіло коло жовтої кости пошмугляло!"...» [2, 138]. Характерно, що під час перебування в інfernальному світі, питання про реальність чи нереальність оточуючого в Маргарити не виникають.

Згадка в романі про думи періоду козаччини не є випадковою. Багато імен, згаданих у творі, прямо апелюють до творів українського фольклору: Андибер, Голота, Маруся Богуславка, Хведір Полохливий, Стефко Немічний тощо. Наскрізним є образ козака-характерника, який в

реальному світі стає колегою, а згодом чоловіком Марго.

На Запорізькій Січі вірили, що характерники можуть без перешкод пересуватися по воді та в повітрі, проходити крізь стіни, лікувати поранених, домовлятися з нечистою силою, ловити кулі в польоті. Т. Каляндрук зазначає, що «українські легенди про видатних козаків-характерників, таких як Іван Сірко, Семен Палій, Максим Залізник чи гайдамацьких і опришківських ватажків, котрі також володіли характерницькими здібностями, Устима Кармалюка, Олексу Довбуша, Питтю чи Головача з дивовижною послідовністю стверджують, що всі ці герої мусили у поєдинку вбити чорта і в нагороду отримували від Бога надприродні військові здібності. Усі ці легенди про те, що козак чи опришок перед тим, як стати характерником, таки убив чорта, мають логічне пояснення: він убив у собі зло, підкоривши негативні сили – інстинкти духу і волі. Тому характерники і славилися тим, що могли, у прямому розумінні слова, чорта осідлати» [3, 179]. В романі М. Гримич образ козацького лицаря зберігає свої надприродні властивості: Андибер наділений мужністю, великою інтуїцією, невразливістю, а головне – бажанням захищати свою королеву Марго. При цьому він зберігає

інфернальні риси: «Андибер сміявся. Його сміх примусив усіх завмерти. Так сміється шаман, стрибаючи навколо священного вогню. Так сміється жрець, принісши богу криваву жертву» [2, 73], наближуючись до фольклорних першоджерел.

Проте героїня не хоче залишатися в уявному світі назавжди та повертається в реальний світ, де влаштовує згідно своїм бажанням нове родинне вогнище: «Марго й Андибер зі своїм «циганським табором» живуть щасливо. По черзі бігають на роботу і по черзі сидять з малою» [2, 214]. Подібним чином вирішується доля й інших героїв, яким вдається побудувати своє щастя не в ірреальному, а в справжньому світі.

У романі Марини Гримич «Ти чуєш, Марго?..» простежується своєрідне поєднання реального та інфернального простору, яке побудоване на використанні архетипів, символів і мотивів українського фольклору. Химерність дійсності персонажів роману стирає межу між реальним та уявним, проте стимулює вирішення центральних проблем їх особистого життя, виконує психоаналітичну функцію. Філософічність змісту та інтерпретація образів народної творчості виражають вічність моральних орієнтирів, зображених в романі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьева Г. Екзистенційні смисли архетипу дому в романах І. Роздобудько, М. Гримич та Н. Шевченко / Г. Авксентьева, Н. Павлюк // Теоретична і дидактична філологія. – 2011. – № 10. – С. 3-11.
2. Гримич М. Ти чуєш, Марго?..: [роман] / М. Гримич. – Львів: Аверс, 2000. – 216 с.
3. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників / Т. Каляндрук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 288 с.
4. Лівінська О.В. До свого дому не пізно й опівночі, або архетип дому в українській художній літературі // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Livinska.htm
5. Новикова Н. Хронотоп как остранненное единство художественного времени и пространства в языке литературного произведения / Н. Новикова // Филологические науки. – 2003. – № 2. – С. 60-69.

Fetisova O. The peculiarity of the combination of real and infernal space in the novel by M. Hrymch "Do you hear, Margot?.."

Abstract. The article investigates Marina Hrymch's novel "Do you hear, Margot?..". The subject of analysis is the features of artistic space, including its separation of real and infernal. In postmodern literature using custom space is a means of understanding the complexity of human life, its loneliness and absurdity. In the Hrymch's novel heroes travel in the real and the fictional worlds. The real space represented in the novel by heroine's Kievan flat, her office, homestead in Lviv, Ukrainian villages. These locations are periodically changed to infernal "land Obretena", where is the kingdom of women. Hrymch's unreal space characterized by lack of time and pretentiousness of events taking place there. It looks like a perfect pastoral town, arranged according to the plan of Queen Margot. To get into the infernal world have to pass a peculiar labyrinth, whose image is archetypal. Movement down, which is often accompanied by transition to infernal world, in our opinion, like the mythological journey into the underworld, which is associated with the world of spirits, otherworldly realm Navi. Journey into such a world is necessarily accompanied by a change in the hero's personality. Through in the novel is the archetype of the home. Archetype home is the main in the novel. In the real world it takes the form of Margot's apartments, and in the infernal world it turns into a whole kingdom, which she governs. The author creates a model "female" universe where the woman dominates over the man and ensured her freedom of the individual. Artistic reality of novel "Do you hear, Margot?.." to takes on signs of magical realism, and destroys the boundary between the real and the infernal. This is why the characters are forced to doubt the authenticity of the real world and escape to the infernal space Mythological image of the Cossack-harakternyk becomes dominant in the freakish world of the novel. It has acquires traditional for it folk features, but the author interprets it not as the em-

bodiment of warrior and the image of perfect protector of the protagonist. Construction of the perfect infernal space in the Hrymnych's novel is the model for creating a real family world for the characters of the novel.

Keywords: novel, myth, time-space, real and infernal space, archetype.

Фетисова Е.С. Своеобразие сочетания реального и инфернального пространства в романе М. Гримич «Ты слышишь, Марго ...»

Аннотация. Статья посвящена исследованию романа Марины Гримич «Ты слышишь, Марго?...». Предметом анализа являются особенности художественного пространства, в частности его разделение на реальный и инфернальный. В постмодернистской литературе использование нетипичного пространства является средством осознания сложности жизни человека, её одиночества и абсурдности. В романе Гримич происходит путешествие героев как в реальном мире, так и в вымышленном. Реальное пространство представлено в романе киевской квартирой героини, ее офисом, усадьбой во Львове, украинскими селами. Эти локации периодически сменяются инфернальной «землею Обретеною», где находится царство женщин. Ирреальное пространство М. Гримич характеризуется условностью времени и сверхъестественностью событий, которые там происходят. Оно выглядит как идеальный пасторальный городок, устроенный согласно замыслу королевы Марго. Попасть в инфернальный мир можно, пройдя своеобразный лабиринт, образ которого является архетипным. Движение вниз, которым часто сопровождается переход в инфернальный мир, по нашему мнению, напоминает путешествие в мифологическое подземное царство, которое связывалось с миром духов, потусторонним царством Нави. Путешествие в такой мир обязательно сопровождается изменением личности героя. Сквозным в романе является архетип дома. В реальном мире он приобретает вид квартиры Марго, а в инфернальном превращается в целое королевство, где она правит. Автор создает модель «женской» вселенной, где женщина доминирует над мужчиной и обеспечена свободой личности. Художественная действительность романа «Ты слышишь, Марго?...» приобретает признаки вычурности, уничтожая границу между реальным и инфернальным. Именно поэтому герои вынуждены сомневаться в подлинности реального мира и бежать в инфернальное пространство. Мифологический образ казака-характерника становится доминирующим в магическом мире романа. Он приобретает традиционные для него фольклорные черты, однако автор интерпретирует его не как воплощение воина, а как образ идеального защитника главной героини. Построение инфернального пространства в романе Гримич является моделью для создания реального семейного мира для героев произведения.

Ключевые слова: роман, мифологема, хронотоп, реальное и инфернальное пространство, архетип.